

Милош С. ЈОЦИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност

Оригинални научни рад
Примљен: 19. 11. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

DOOM-WRITING: КУЛТУРА, ТЕХНОЛОГИЈА И УМЕТНОСТ У СЕРИЈАЛУ *КОНАЦ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА* ВОЈИСЛАВА ДЕСПОТОВА

Војислав Деспотов (1950–2000), један од најзначајнијих српских неоавангардних стваралаца, у *Летопису матице српске* је између 1982. и 1985. објављивао серијал текстова под називом *Крај двадесетог века*. У питању су текстови хибридне жанровске форме који обухватају: есеје, фрагменте, анкете, интервјуе, преводе, коментаре и засебну лексонску подколумну под називом „Речник краја двадесетог века”. Ови текстови посвећени су различитим футуристичким, технолошким и културолошким темама као што су: утицај технологије на приватни живот и друштво у целини, еколошке последице индустријског развоја, нови политички покрети и друштвене субкултуре, и утицај технолошке културе на уметност, књижевност и књижевне поетике.

У овом раду бавимо се истраживањем дистопијских културолошких и уметничких идеја Војислава Деспотова, њиховим односом са неретко утопијским замислима о технолошком развоју у историјској авангарди, као и особеностима хибридне форме ових текстова.

Кључне речи: Војислав Деспотов, *Крај двадесетог века*, дистопија, фанзин, киберпанк.

Експериментална нефикција

Стваралаштво неоавангардних и постмодерних српских аутора темељи се на различитим формалним иновацијама попут жанровске хибридности, вишемедијског обликовања текста, фрагментарности, минимализма, нелинеарног читања или неконвенционалних типографских захвата. Неки од таквих експерименталних стваралаца писали су и нефикционалне, публицистичке

* miloshjocic@ff.uns.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-8009-135X>

** Рад настао у оквиру пројекта *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности*, Одсек за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду.

радове у сарадњи са значајним књижевним часописима и дневним новинама. Такав облик стваралаштва представља, у пољу српске неоавангардне/ постмодерне књижевности, занимљиву тематику. Како су изгледали и како могу изгледати текстови по природи намењени широкој публици – али писани од стране експерименталних аутора чије је дело обележено натезањем и рушењем стилских, жанровских, језичких па и правописних оквира?

Војислав Деспотов један је од најплоднијих српских неоавангардних и постмодерних нефикцијских писаца уз Саву Дамјанова, рачунајући чак и ауторе попут Владана Радовановића и Мирољуба Тодоровића, чији се есејистички опуси махом састоје од манифестних текстова и аутопоетских коментара сопствених експерименталних дела. У четвортомном издању *Избраних дела Војислава Деспотова* – практично су ово Деспотовљева сабрана дела, будући да су овим подухватом обухваћени сви његови романи, сабрана поезија, сабрана есејистика, као и пројекат *Чекић таутологије* – у дакле *Избраним делима Војислава Деспотова*, Деспотовљеве есејистички радови обимом готово достижу заједничко издање његових шест романа (*Романи*, 2004). У Деспотовљева нефикцијска дела спадају, поред појединачних есејских и критичких текстова, и већи тематски циклуси: *Чекић таутологије* (1986–1990, 2005), лексиконски преглед југословенске експерименталне поезије, изворно објављен у наставцима у сарајевском часопису *Даље* уредника Оскара Давича; затим амерички и европски контракултурни путопис *Врућ пас: Авантуристички есеји*, изворно објављен 1985. у издању Матице српске; као и колумнистички серијал *Конац двадесетог века*.

Конац двадесетог века

Конац двадесетог века серијал је од осамнаест наставака изворно објављиваних у *Летопису Матице српске* од децембра 1982. (први уредак објављен је у књ. 430, св. 8) до марта 1985. (последњи наставак објављен је у књ. 435, св. 3) (Božović 2003: 437). Ова је колумна била посвећена различитим технолошким, уметничким и друштвеним темама: развоју биолошке, војне, индустријске и информационе технологије; утицају технологије и убрзане индустријализације на друштво и приватни живот појединца; еколошким проблемима изазваним индустријским развојем; друштвеној нестабилности те из ње проистеклим алтернативним политичким, активистичким и друштвеним покретима попут скинхедса, панкера и хипика; урбанистичким променама у европским градовима и селима; и положају књижевности и уметности у доба хиперболизованог продора технологије, индустрије и мас-медија у све поре живота.

Серијал, као што је из приложеног видљиво, дотиче се футуристичких и апокалиптичних питања, као и тема специфичних за постмодерну културу и цивилизацију. О постмодернистичкој природи серијала *Конац двадесетог века* сведочи и његова неконвенционална, раслојена структура: Војислав Деспотов није заправо јединствени „писац” овог серијала, већ готово поло-

вину текстуалног материјала – нарочито у првој половини објављивања – чине прилози других аутора.

„Бројеви” *Конца двадесетог века* прате устаљену структуру. Сваки број серијала отвара уводни, ауторски текст Војислава Деспотова. Након тога следе радови или фрагменти радова других аутора – махом преузетих из других извора, са ретким изузецима сарадничких прилога писаних посебно за потребе серијала – обично пропраћени краћим Деспотовљевим коментарима. *Конац двадесетог века* је стога хибридно колумнистичко остварење: истовремено је то ауторски серијал Војислава Деспотова, али и часопис унутар часописа са Деспотовом у улози уредника, коментатора, преводиоца и приређивача. „Часописној” структури серијала, поред ауторске разноврсности, доприносе и две сталне, жанровски различите подрубрике: лексикон нових друштвених, технолошких и уметничких појава и израза апокалиптичног назива „Речник краја двадесетог века”, и анкета „Мали футур”, чија су се питања (никада више од четири по појединачној анкети) мењала од броја до броја: *Како изгледа крај XX века?*; *Шта доноси трећи миленијум?*; *Како ћете прославити нову 2000. годину?*; *Који догађај (процес) сматрате најважнијим у последњим годинама XX века?*; *Шта обележава крај XX века?*; *Како ће изгледати XXI век?*.

Аутор, уредник, коментатор, преводилац, приређивач

Списак сарадника и гостујућих аутора у *Коницу двадесетог века* је дуг. За две и по године излагања серијала у *Летопису Матице српске*, Деспотов је објавио радове тридесеторо аутора – не рачунајући неколицину преводилаца, „Непознатих извештача” и помагача у извођењу анкета и интервјуа – који су писали на српском, хрватском, словеначком, енглеском, немачком и шпанском.

Овакав ауторски дифузан серијал изазвао је необичне проблеме при припреми за објављивање у Деспотовљевим *Изабраним делима*. Дилема да ли уопште укључивати не-деспотовљевске текстове у збирку Деспотовљеве есејистике решена је у корист гостујућих аутора: изузимајући свега два броја, „Контра-светови” и „Бела магија данас, као научна критика” (ЛМС 1984, књ. 433, св. 4), за чије је сарадничке прилоге оцењено да понављају увиде Деспотовљевих анализа без дубљих унутрашњих веза са његовим текстом (Божовић 2003: 438), остали бројеви објављени су у изворном облику, са свим пратећим радовима као неодвојивим деловима пишчевих есеја (Исто).

Другим речима, гостујући текстови интегрални су део Деспотовљевог ауторства у *Коницу двадесетог века*. Упркос чињеници да нису дословно написани његовом руком, они одржавају (или надопуњавају) његове ставове и уредничку поетику. Постмодернистичка идеја о креативној мистификацији аутора и њиховом маскирању у пуког „приређивача” или „уредника” сопствених текстова – извор ове замисли лежи у постмодерном уверењу да је читава књиженост тек сложени скуп цитата који међусобно комуницирају – такву, дакле метафоричку идеју о ауторском присуству које представља себе

као Уредника, а не Ствараоца *ex nihilo*, Деспотов у *Концу двадесетог века* буквализује. Као директор серијала он јесте, истовремено, и приређивач текстова, њихов преводилац, уредник бројним сарадницима, али и јединствени аутор чије су футуристичке замисли и сензибилитет видљиви не само у сопственим радовима, већ и у сваком гостујућем прилогу, фрагменту и преводу одабраном за укључивање у серијал.

Панкери у *Летопису Матице српске*

Неконвенционално обликовање овог колумнистичког серијала препознаје се и у жанровској разноврсности текстова. Појединачни прилози у *Концу двадесетог века* различитих су новинарских, нефикционалних, прозних, лирских и хибридних-авангардистичких облика: поред есеја, чланака, репортажа, фелтона, интервјуа и анкета, присутни су и коментари, преводи, кратке приче, прозни одломци, песме, стрипови, путописи, као и поменути каталог под називом „Речник краја двадесетог века”. Заједничко овим разнородним текстовима, односно оно што их повезује у тематски органско дело, јесте Деспотовљева неоавангардистичка наклоност експесу, шокирању, трансгресивним садржајима, као и занимању за алтернативне субкултуре, маргинализоване групације и појаве из уметничког андерграунда.

У најстаријем српском књижевном часопису Деспотов је, као уредник *Конца двадесетог века*, приредио неке од првих есејско-белетристичких темата о квир књижевности и панк поезији у српској литератури. У броју иронично названом „Баук истосполаца” (ЛМС 1983, књ. 431, св. 5) Деспотов објављује сопствени критички и историјки осврт на тему „хомосексуалног аутсајдерства” (Деспотов 2003: 260), подстакнут између осталог студијом *Аутсајдери* немачког критичара Ханса Мајера (Hans Mayer, *Autsajderi*, прев. Владимир Бити, 1981, Графички завод Хрватске), као и једну песму битничког песника Џона Винерса (у сопственом преводу), те причу „Видео-рекордер” аутора/ке под псеудонимом Невер А. Гејн. Оба дела тематизују геј, односно лезбејску љубав.

У броју под називом „Панк”, поред текста словеначког аутора и музичара Грегора Томца и интервјуа са његовом групом Панкрти – у још једном чину рушилачке авангардистичке, постмодернистичке и панкерске поетике, овај је разговор заправо измишљен од чланова групе (Деспотов 2003: 288) – у *Летопису матице српске* објављене су и три панк песме Панкрта у преводу Војислава Деспотова („Računite z nami” / „Рачунајте на нас”, „Namesto tebe” / „Уместо тебе”, „Tovarši jest vam ne verjajem” / „Другови”), као и песма „Hyperactive Child” / „Хиперактивно дете” групе Dead Kennedys, такође у Деспотовљевом преводу.

Деспотов је у *Концу двадесетог века* објављивао до те мере разнородне (обликом и ауторским пореклом) и садржајем алтернативне текстове да се његова колумна може посматрати као опонашање облика фанзина. Овакво одређење чини се парадоксалним имајући у виду да, за разлику од фанзина,

Конац двадесетог века није објављен у независној и аматерској продукцији, већ у оквиру најзначајнијег и најдуготрајнијег – у одређеним периодима и најконзервативнијег – књижевног часописа у српској култури. Међутим, непорециво је да су бројеви овог серијала писани несталним, аморфним формама, у комбинацији различитих фикцијских, нефикцијских, лирских и хибридних жанрова, са овлашћеним и неовлашћеним доприносима других аутора – између осталог и авангардиста, вишемедијских уметника, андерграунд стваралаца и осталих аутора изван националног књижевног канона – чији су се текстови дотицали различитих нових, па и контраверзних уметничких и друштвених тема, баш као што је случај са фанзинским издањима (Todd, Watson 2006: 13; Duncombe 2008: 7, 8). Користећи уважени књижевни часопис као сопствену платформу, Деспотов је у *Концу двадесетог века* промовисао и еманциповао различите облике савременог, авангардистичког, ванканонског уметничког и друштвеног изражавања.

Енциклопедија о крају двадесетог века

„Речник краја двадесетог века”, подрубрика у *Концу двадесетог века*, још један је израз постмодерне стилистике Војислава Деспотова. Овај каталог страних појмова и појава технокултуре још је једно у низу дела српске прозе касног XX века које се поиграва са идејом енциклопедијског обједињавања података (Јоцић 2020). У том смислу је Деспотовљев „Речник” близак сличним постмодерним енциклопедијским књижевним пројектима попут *Енциклопедије мртвих* Данила Киша (1983), *Хазарског речника* Милорада Павића (1984) и различитим делима и циклусима Саве Дамјанова (Исто).

Ова подрубрика није једини Деспотовљев енциклопедијски рад. Његов *Чекић таутологије*, хибридни пројекат на којем је Деспотов радио у другој половини осамдесетих година прошлог века, истовремено је антологија, критички осврт, теоријска студија, лична песмарица и енциклопедијски преглед лирских жанрова присутних у југословенској експерименталној књижевности, попут визуелне поезије, мејл-арта, минималистичке поезије и компјутерске књижевности. Деспотовљев дечији роман *Андраци, јепури и остала најважнија чудовишта Петровграда и средњег Баната* (1998) – наслов свесно упућује на каталожку природу дела – јесте фикционализирани, магијско-реалистични, психеогеографски мемоар у облику лексикона необичних бића из војвођанског фолклора и пишчевих дечијих успомена.

Иако ова тематика захтева детаљније истраживање, може се уочити да у Деспотовљевим делима замисао енциклопедичности није, као у сличним радовима српског постмодернизма, у толикој мери нарушена. За разлику од аутора попут Киша, Павића и Дамјанова, који облик енциклопедије у својим делима користе како би указали, на различите начине, на немогућност потпуног разумевања или дидактичког пописивања света, историје или личних искустава, у делима Војислава Деспотова присутна је неиронична намера да се обликом енциклопедије, каталога, лексикона или списка заиста покуша обједињење знања, утисака или података из сродних области.

Doom-writing

„Речник краја двадесетог века” није ипак у потпуности обликован у складу са објективистичким и комуникативним начелима енциклопедије. Појмови у овом лексикону пописани су без очигледног реда: уноси, иако означени редним бројевима, нису наведени азбучним редом нити логиком тематске сродности. Ток њиховог излагања је несређен – овим малим чином „антиенциклопедизма” симболички је дочарана преплављеност коју савремени човек може осетити пред хаотичним налетима модерне технолошке културе и индустријског друштва.

Неки од уноса звуче чак измишљено; ни то се не би могло оценити као енциклопедијски исправно. Због тога што су неки од ових термина у Деспотовљево време деловали туђински услед њихове наизглед научнофантастичне природе, односно због тога што данас такође изгледају страно због наше четрдесетогодишње удаљености од времена објављивања *Краја двадесетог века*, тешко је за неке од таквих појмова оценити да ли су заиста постојали или су били производ Деспотовљеве футуристичке маште. У тренутку писања овог рада, дакле у трећој деценији XXI века, езотерично звуче појмови као што су **Дрешање** (бр. 49, „израз комбинован од именица дружење и мешање – нова врста социјалног контакта алијенираних јединки у пренасељеним градовима”: Деспотов 2003: 259), **Р-енергатор** (бр. 12, „мали бодљикави ваљак за одстрањивање болова, базиран на систему електро-акупунктуре”; Исто: 204) или **Човекогојац** (бр. 75, „биолог који производи параљуде, пресађујући људске органе животињама” (!); Исто: 294). Један такав појам, такође неодређивог порекла, под називом **Doom-writing** (бр. 42), тачно и са аутопоетском свесношћу описује апокалиптични тон *Краја двадесетог века*: „енг. неологизам створен од 'doom' (пропаст, судњи дан) и 'writing' (писање) – писање о смаку света” (Исто: 258).

Упркос оптимистичном Деспотовљевом погледу на нове уметничке изразе попут квир књижевности, панк поезије и различитих облика авангардистичког стваралаштва, савремена култура и њене технолошке иновације су у *Крају двадесетог века* представљени као извори анксиозности и страха код обичног човека, као и узрочници његове све веће отуђености и дехуманизације. Статистичко тумачење тематских поља у *Речнику краја двадесетог века* то потврђује. У лексиконској подрубрици су, међу осамдесет различитих уноса, присутна тек четири појма из области уметности (**Концептуализам**, **Неоизам**, **Junk-art** и **Кавелини/Cavellini**). Од информационих технологија, ту су само **Телетекст** и **Viewdata**. Највише појмова долази из војне индустрије (наведено према редоследу објављивања): **Ненамерни нуклеарни рат**, **VTOL**, **FOBS**, **MOBS**, **SPADATS** и **ОТН-радар**; затим биотехнологије и експерименталне медицине: **Андроид**, **Еугеника**, **Р-енергатор**, **Електро-енцефалограф**, **Слободна база**, **Златна бактерија**, **Антипсихијатрија**, **Самопрељуба**, **Kunstkopf**, **Прикривена сензитизација**, **Продужетак мозга**, **Пејсмејкер** и **Човекогојац**; док највише термина описује нове друштвене групе и покрете: **Хипи покрет**, **Progressive Labor Party**, **Sit-in**, **Енкаунтер**

групе, CND, Јипици, Римски клуб, Прово, Неутрализам, Црвене бригаде, Асоцијација пријатеља, SCUM, Црни пантери, Topping-out феномен, Мо-заична култура, Мултинационалне компаније, Gay-power, Титаник-син-дром, Празна столица, OCL, Сотонина црква, Четврти и Пети свет.

„Речником краја двадесетог века” владају технолошки појмови чија је природа насилна а значење дистопијско. Они описују: ратну опрему, војне стратегије, пенетративне медицинске експерименте, процедуре у вези са репродуктивном анатомијом, машинске замене људских органа, синтетички произведено органско ткиво, дроге, клонирање, активистичке групације, маргинализоване заједнице, те милитантне и терористичке политичке покрете. У *Концу двадесетог века*, Деспотов пружа слику света на једном од врхунаца Хладног рата (почетак осамдесетих година прошлог века): света подељеног и на ивици сукоба.

Деспотовљева наклоност алтернативним субкултурама је очигледна. У серијалу су у неколико наврата, односно бројева, описане или споменуте заједнице као што су хипици, јипици, панкери, скинхедси, геј заједнице, неохипици, источњачки мисионари, феминисткиње, бајкери, атеисти, пацифисти, необитници и анархисти, као и њихова састајалишта: књижаре, кафиће, свирке, књижевне вечери и протести. Међутим, такво мноштво не сведочи само о позитивној отворености, већ и о фрагментираности друштва и све већој нетрпељивости према актуелном културном и политичком устројству. Такво незадовољство доводи управо до појаве хорди међусобно сукобљених заједница које задовољење својих права траже активним политичким отпором, то јест чиновима грађанске непослушности, протестовањем, па и терористичким насиљем.

Многобројност друштвених покрета не води само плурализацији мишљења, већ даљим поделама. У истом тону Деспотов говори и о продору источњачких религија у западна друштва (бр. „Вероватна утакмица у срећи”, ЛМС 1983, књ. 432, св. 5). Отвореност Запада неевропским верским системима не води, како Деспотов закључује, духовном препороду и религиозној деколонизацији, већ даљем продубљивању духовне кризе од стране секти и њихових манипулативних вођа (Деспотов 2003: 302–303). Такве „нове”, предаторске верске системе Деспотов иронично назива „импортним религијама” (Исто: 302), а њихове проповеди „увезеном срећом” (Исто: 303), поистовећујући њихово лажно човекољубље са артифицијелношћу индустријског производа.

На срозавање квалитета живота појединца утичу и технолошки и индустријски проналасци. У тексту Ханса Магнуса Енценсбергера „Хлеб и слог”, који Деспотов увршта у број „Писање краја”, описује се фарсичан пример из модерне прехранбене индустрије. Развојни домети пољопривредне технологије вишеструко су убрзали, појефтинили, омасовили и увећали производњу млека, али је тиме млеко учињено бљутавим; доносећи профит компанијама, технологија је обичним људима уништила укус хране. Исти се закључак намеће и на примеру још једне базичне намирнице, хлеба. Победници индустријског развоја су фабрике и супермаркети, док крајњи производ – нејести-

ва, безукусна, синтетичка замена за храну – остаје тек као „сентиментална успомена” на прави хлеб (Деспотов 2003: 197).

Мртво мишљење (1982–1989)

Исте апокалиптичне и дистопијске теме присутне су и у Деспотовљевом првом роману *Мртво мишљење* (1989). Јунаци овог експерименталног, фрагментарног романа живе у свету који – услед развоја нуклеарне технологије, информатичке технологије, бионжињеринга и осталих достигнућа позног XX века – постаје у све већој мери стран, опасан и насилан. Није случајно што Деспотовљев серијал у *Летопису Матице српске* и *Мртво мишљење* деле заједничке теме. Оба дела настајала су у исто време, као производ заједничких занимања Војислава Деспотова за савремене технолошке, друштвене и дистопијске теме. Прва верзија романа *Мртво мишљење*, под називом *Психопатак*, објављена је у загребачком листу *Око* већ 1982. године (Божовић 2004: 723), тачно у време излажења *Краја двадесетог века*.

Киберпанк дневници

У свом се скептицизму према производима и утицајима модерне технолошке цивилизације Деспотов приближава киберпанку (енг. *cyberpunk*), специфично постмодернистичком поджанру научнофантастичне књижевности (McNale 1992: 245). У остварењима киберпанка, чија прва дела настају управо када и *Крај двадесетог века* и *Мртво мишљење*, дакле почетком осамдесетих година XX века, тематизује се врло блиска будућност или алтернативна садашњост. За разлику од дела класичне научне фантастике, у радовима изворног киберпанка нема времеплова, егзалтираног истраживања свемира и сличних надахњујућих технолошких заплета. Научна достигнућа у киберпанк научнофантастичној књижевности тичу се пре свега информатичких и биолошких технологија. Киберпанк дела, као и *Крај двадесетог века*, тематизују појаву и ширење личних рачунара (уп. бр. „Кућни компјутери”, ЛМС 1984, књ. 434, св. 6), односно пробијање граница у биомеханичким аугментацијама људског тела.

Развитак такве технологије међутим – као и у Деспотовљевом серијалу и првом роману – не доводи до благостања човечанства. Нове информационе технологије доводе до отуђења људи и њихове потчињености наднационалним корпорацијама. Продори у медицинској технологији доводе до биолошке дехуманизације – ако се сваки људски уд, па и читаво тело, укључујући и мозак, могу направити у епрувети, шта уопште значи бити човек (питају се киберпанк аутори)? Друштво је у киберпанку дубоко подељено како вертикално (класно), тако и хоризонтално (на међусобно антагонизоване политичке или идентитетске заједнице). Већина становништва у таквим делима живи

на граници сиромаштва, у еколошки загађеним урбаним квартовима, анестезирани садржајима масовне медијске културе. Ако постоји отпор према таквом устројству, он никада није у виду великих оружаних буна и устанака, већ се против власти дижу, како потврђују и репортаже гостујућих сарадника у *Концу двадесетог века*, мале групе отпадника и алтернативних политичких покрета.

О истој дистопијској визији света говори свом серијалу Војислав Деспотов: о истом човечанству које је обесправљено, дехуманизовано и под претњом истих технолошких производа и достигнућа која би наоко требало да олакшавају живот појединцу. Један од показатеља таквог Деспотовљевог погледа на стање модерне техничке цивилизације јесте пажња коју, као што је изложено, посвећује тим „киберпанковским”, односно хајдучким друштвеним микропокретима, то јест савременим начина борбе против корпоративизма, трке у наоружању, еколошког уништавања планете или неестичности у био-индустријама.

Технологија и смак света

У серијалу *Конац двадесетог века* и роману *Мртво мишљење*, савремена технолошка цивилизација доживљава се или као зачетак дистопије, или као дистопија која се већ одиграва. Такво апокалиптично тумачење утицаја технолошке културе на друштво карактеристичније је за постмодерну него за авангардну и неоавангардну књижевност. Историјска авангарда, односно футуризам, конструктивизам, Баухаус и De Stijl – као и њихови неоавангардни одрази попут сцијентизма и сигнализма Мирољуба Тодоровића – на домете технолошке културе гледали су утопијски (Šuvaković 1995: 95–96). Такво је оптимистично тумачење било близу технофетишизирању; у авангардном сцијентизму је Ренато Пођоли видео „наивни и прости култ чуда, коби или знамења” (Podoli 1975: 164).

Позната је изјава Франческа Маринетија у четвртном ставу *Манифеста футуризма* (Fillipo Tommaso Marinetti, *Manifesto del Futurismo*, 1909) како је тркачки аутомобил „лепши од Нике са Самотраке” („Un automobile ruggente, che sembra correre sulla mitraglia, è più bello della Vittoria di Samotracia”). Производи нове технологије надмашују, у таквим тумачењима, естетику чак и класичних идеала лепоте античке уметности. За одређену врсту авангардиста, технолошка достигнућа доводе и до уздигнућа људског духа, уметности и културе. Читави авангардистички правци и трендови проповедали су, на своје начине, повезивање уметности и технологије, или уметности и индустријске производње.

У постмодерном свету, развитак информационе, војне, нуклеарне и био-технологије добија значајно непогодније примесе. Технологија у постмодерном тумачењу културе, као што је видљиво у *Концу двадесетог века*, сада доприноси уништењу природе, подељености друштва и контроли, а затим дехуманизацији појединца. За објашњењем овако радикално другачијег односа постмодерних аутора према технолошкој цивилизацији – упркос по-

етским сличностима авангарде, неоавангарде и постмодернизма – није потребно копати предубоко. Авангардни су песници, обележени „крајем света” оличеном у страшном искуству Првог светског рата, говорили о духовној смрти европске цивилизације и потреби за симболичким препородом. Када пак аутори попут Деспотова говоре о „крају света”, они мисле на реалну могућност физичког уништења цивилизације и биолошког истребљења људске расе услед нуклеарног рата или наступајуће еколошке катастрофе. Смак света је за Војислава Деспотова стварна, не метафоричка катастрофа.

ЛИТЕРАТУРА

- Божовић 2003:** G. Božović, Pogovor. Vojislav Despotov, *Vruć pas i drugi eseji*, Zrenjanin: Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin”, стр. 435–442.
- Божовић 2004:** G. Božović, Pogovor. Vojislav Despotov, *Romani*, Zrenjanin: Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin”, стр. 721–728.
- Деспотов 2003:** V. Despotov, *Vruć pas i drugi eseji*, Zrenjanin: Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin”.
- Јоцић 2020:** М. Јоцић, Антиенциклопедизам у стваралаштву Саве Дамјанова. *Лексикографско-енциклопедијска парадигма у српској прози*, Београд: Међународни славистички центар, стр. 377–386.
- Пођоли 1975:** R. Podoli, *Teorija avangardne umetnosti*, Beograd: Nolit.
- Шуваковић 1995:** М. Šuvaković, *Postmoderna*, Beograd: Narodna knjiga / Alfa.
- Duncombe 2008:** S. Duncombe, *Notes from underground: Zines and the politics of underground culture*, Bloomington: Microcosm Publishing.
- McHale 1992:** B. McHale, *Constructing Postmodernism*, London, New York: Routledge.
- Todd, Wattson 2006:** M. Todd, E. P. Wattson, *Whatcha mean, what's a zine? The art of making zines and mini comics*, Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

Miloš S. Jocić

DOOM-WRITING: CULTURE, TECHNOLOGY, AND ART IN THE SERIES THE END OF THE TWENTIETH CENTURY BY VOJISLAV DESPOTOV

Summary

Vojislav Despotov (1950–2000), one of the most prominent Serbian neo-avant-garde creators, published a series of texts titled *Konac dvadesetog veka* (*The End of the Twentieth Century*) veka in the journal *Letopis Matice srpske* between 1982 and 1985. These texts are of a hybrid genre form, encompassing essays, fragments, surveys, interviews, translations, commentaries, and a unique lexicon sub-column titled „Rečnik kraja dvadesetog veka” („The Dictionary of the End of the Twentieth Century”). They explore various futuristic, technological, and cultural topics, such as the impact of technology on private life and society as a whole, the ecological consequences of industrial develop-

ment, new political movements and social subcultures, and the influence of technological culture on art, literature, and literary poetics.

This paper examines the dystopian cultural and artistic ideas of Vojislav Despotov, their relationship to the often utopian visions of technological progress found in historical avant-garde movements, and the distinctive characteristics of the experimental, genre-hybrid form of these texts.

Key words: Vojislav Despotov, Konac dvadesetog veka, dystopia, fanzine, cyberpunk.